

1 | 2022

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 120 / Založen 1895

© Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2022

ISSN 0862–6111

OBSAH | CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

„To bude jeden z dalších velkých příběhů.“ Ukrajina v roce 2022 (Jaroslav Pánek – Jiří Pešek)	7
“ <i>This will be one of the other great stories.</i> ” <i>Ukraine in 2022</i> (Jaroslav Pánek – Jiří Pešek)	11
Iam proximus ardet Ucalegon – Již hoří sousedův dům (Martin Svatoš)	15
Thomas Pessina a Czechorod: Ucalegon Germaniae, Italiae et Poloniae – Hungaria flamma belli Turcici ardens	
Tomáš Pešina z Čechorodu: Ucalegon Německé, Italské a Polské země – Uhry hořící plamenem turecké války	
Dva protesty ruských vědců proti Putinově válce	29
Německé mylné představy o Rusku: Ukrajina je již dlouho národem (Martin Schulze Wessel)	33

Studie | Studies | Статѳу

LENDEROVÁ Milena – HALATA Martin Jak strávit exil. Francouzský král Karel X. na Pražském hradě (<i>How to spend one's exile. The French king Charles X at Prague Castle</i>)	37
--	----

FUTTERA Ladislav
Reprezentace dětských opatroven v českých zemích
v letech 1832–1849 81
*(Representation of nursery schools for children in the Czech lands
in 1832–1849)*

ГУМЕНЮК Олена – САЛАТА Оксана – ТЕЛЬВАК Віталій
Українська гімназія в Чехословаччині -
Організаційна структура та освітній процес 105
*(Ukrainian secondary school /„Ukrainian Gymnasium“/
in Czechoslovakia: Organizational structure and educational process)*

MILLER Jaroslav
Exilové sítě: Komunikace Přemysla Pittra a Františka Váni 125
(Exile Networks: Communication of Přemysl Pitter and František Váňa)

Diskuse | *Discussion*

MAJEWSKI Piotr M.
Polské spory o dějiny 20. století 157
(Polish disputes over the history of the 20th century)

Přehled bádání / *Research overview*

BENEŠ Ladislav
Nové pojetí dějin studené války v anglosaské historiografii.
Analýza základních tendencí a přístupů tzv. *New Cold War History* 177
*(A new conception of the history of the Cold War
in Anglo-Saxon historiography: Analysis of the basic tendencies
and approaches of the so-called New Cold War History)*

Recenze

Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ

Dvůr jako téma. Výzkum panovnické společnosti v českém středověku – historiografie, koncepty, úvahy

(Josef Šrámek)

195

Jason T. ROCHE

The Crusade of King Conrad III of Germany. Warfare and Diplomacy in Byzantium, Anatolia and Outremer, 1146–1148

(Mikuláš Netík)

198

Joachim BAHLCKE – Waclaw GOJNICZEK –

Ryszard KACZMAREK (eds.)

Dziedzictwo górnośląskiej reformacji. Wpływ protestantyzmu na politykę, społeczeństwo i kulturę w XVI–XX wieku

(Jaroslav Pánek)

203

Mario GALGANO

Das Bild der Schweiz bei den Papstgesandten (1586–1654).

Die ständige Nuntiatur in Luzern. Mit einer Dokumentation von Instruktionen und Berichten aus dem Geheimarchiv des Vatikans

(Tomáš Černušák)

206

Vladimír KARPENKO – Ivo PURŠ – Martin ŽEMLA (eds.)

Divadlo věčné Moudrosti a teosofická alchymie Heinricha Khunratha

(Jaroslav Pánek)

210

Yuri PRIMAROSA (ed.)

Una rivoluzione silenziosa. Plautilla Bricci pittrice e architetrice

(Pavel Kalina)

213

Jiří HRBEK a kol.

Panovnický majestát. Habsburkové jako čeští králové v 17. a 18. století

(Jiří Kubeš)

216

Wolfgang FINK (ed.) <i>Vernunft und Gefühl. Christian Fürchtegott Gellert und die Umbruchperiode der deutschen Aufklärung (1740–1763)</i> (Martin Bojda)	223
Václav HORČIČKA a kol. <i>Cizí páni na české půdě. Pozemková reforma v meziválečném Československu na statcích cizích státních příslušníků</i> (Ondřej Horák)	230
Jiří LACH (ed.) <i>O umlčené kulturní epoše. Kus nakladatelské historie. Vzpomíná a uvažuje František Laichter</i> (Zdeněk R. Nešpor)	233
Róisín HEALY – Gearóid BARRY (eds.) <i>Family Histories of World War II. Survivors and Descendants</i> (Vojtěch Kessler)	238
Zprávy o literatuře	243

Z vědeckého života / *Chronicle*

Nekrology

Jaroslav Vaculík (27. února 1947 Velké Losiny – 5. května 2021 Brno) (Roman Baron)	269
---	-----

<i>Knihy a časopisy došlé redakci</i>	277
---------------------------------------	-----

<i>Výtahy z českých časopisů a sborníků</i>	277
---	-----

STUDIE

Українська гімназія в Чехословаччині - Організаційна структура та освітній процес

ОЛЕНА ГУМЕНЮК – ОКСАНА САЛАТА – ВІТАЛІЙ ТЕЛЬВАК

**OLENA HUMENIUK – OKSANA SALATA – VITALII TELVAK:
Ukrainian secondary school („Ukrainian Gymnasium“) in Czechoslovakia. Organizational structure and educational process**

The aim of the work is to analyze the peculiarities of Ukrainian secondary education abroad in the 1920s and 1930s on the example of the Ukrainian secondary school („Ukrainian Gymnasium“) in Czechoslovakia. The analysis of features of the organization, methodological bases of educational work of the Gymnasium in Prague as a part of the general cultural and educational activity of the Ukrainian interwar emigration is carried out.

Keywords: Ukrainians – Czechoslovakia – emigration – secondary education – cultural and educational activities – Gymnasium in Prague

Мета роботи передбачає аналіз особливостей української середньої освіти за кордоном в 1920–1930-х роках на прикладі Української гімназії в Чехословаччині. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні загальноісторичних методів наукового дослідження, а саме: історико-порівняльного, типологізації (історико-типологічний) та системного аналізу. Вперше проводиться аналіз особливостей організації, методологічних засад освітньої роботи гімназії в Чехословаччині як частини загальної культурно-освітньої діяльності української міжвоєнної еміграції. Особлива увага звертається на причини за-

снування гімназії в Празі та державну підтримку чехословацької влади українському закладу середньої освіти. Окремо обґрунтовується проблема функціонування гімназії в чеській освітній системі та зв'язок із українською культурно-освітньою традицією.

Актуальність теми обумовлюється відсутністю її комплексного і ґрунтовного дослідження. Освітня робота завжди розглядалась у контексті загальної культурно-просвітницької діяльності. Тому нам видається доцільним проаналізувати окремо організаційну структуру та особливості функціонування української гімназії в чеській освітній системі міжвоєнного періоду. Крім того, в пріоритеті виступає дослідження структурної організації гімназії, її значення для освітнього процесу українців за межами Батьківщини та осередку збереження національної пам'яті, культури та традицій.

Джерельну базу дослідження становлять документи Слов'янської бібліотеки в Празі, а також Центрального державного архіву зарубіжної україніки. Велику роль для розкриття причин перенесення гімназії до Чехословаччини, налагодження освітнього процесу та з'ясування її ролі для збереження національних традицій та культури в еміграційному середовищі відіграють спогади учнів та викладачів навчального закладу, опубліковані у 1932 та 1975 роках.

Методологія ґрунтується на застосуванні загальноісторичних методів наукового дослідження, а саме: історико-порівняльного, типологізації (історико-типологічний) та системного аналізу. За допомогою історико-порівняльного методу розкрито функціонування української гімназії в чеській освітній системі. Це дало можливість всебічно розглянути методологічні засади навчання та з'ясувати залученість українських викладачів та учнів гімназії до освітнього процесу в Чехословаччині.

Історико-типологічний метод дав можливість з'ясувати причини перенесення гімназії до Чехословаччини із Польщі та організацію освітнього процесу відповідно до вимог країни перебування та враховуючи специфіку закладу. Також простежити взаємозв'язок між освітніми програмами чехословацьких гімназій та їх впровадженням в українській. Крім того, історико-типологічний метод дозволить реконструювати структуру та схему роботи даної гімназії, що дає інформацію про якість освіти, яку отримували її учні.

За допомогою методу системного аналізу можна дослідити окремі аспекти освітньої діяльності гімназії та визначити її значення для культурно-освітньої сфери української міжвоєнної еміграції в Європі.

На початку 1920-х років, в умовах політичної нестабільності, за кордон, головним чином до сусідніх країн – Польщі та Чехословаччини, перемістилася багатотисячна маса українських емігрантів. Були це в основному колишні військові Армії Української Народної Республіки (УНР) та Української галицької армії, інтерновані в польських та чеських таборах, а також представники урядів Директорії УНР та Західноукраїнської народної республіки та інші емігранти, які з ряду причин (в основному політичних) не бажали та не мали можливості залишитись на українських землях¹. Були серед них і діти. Зокрема, найперше в польських таборах наприкінці 1920 року перебували діти², переважно тих військових, що були інтерновані³. Але також і сироти, що разом з Армією УНР перейшли польський кордон. Постало питання про їхню освіту. Завдяки сприятливим умовам, створеним керівництвом Польщі та Чехословаччини вдалось швидко вирішити цю проблему. Так, вже у січні 1921 року була відкрита Школа українських пластунів в таборі в Щипіорно⁴.

Протягом першого року її існування вдалося налагодити освітній процес, розробити методологічні засади навчання. Школа в таборі проіснувала до 1923 року, оскільки у зв'язку з ліквідацією табору інтернованих мала бути закрита. Частину учнів розмістили в польських притулках, іншу частину перевезли за допомогою В. С. Р. (Британського Допомогового Комітету) до Франції на роботу. Від повного закриття школи частково врятував дозвіл чеської влади на її переїзд до Чехословаччини (ЧСР). 18 грудня 1923 р. 29 дітей-пластунів разом із двома учителями – Іваном Кобизьким та Марком Хлюром прибули до Праги. Тут їх розмістили при, так званій, Переходовій Станіці Українського Громадського Комітету (УГК) в окремому «Інтернаті дітей-сиріт». Бараки для цієї мети виділив Чеський Червоний Хрест, який також

1 Олена ГУМЕНЮК, *Український молодіжний рух в європейській системі міжнародних відносин*, in: Київські історичні студії, Київ 2016, № 1, s. 21.

2 Лідія ШЛЯХТИЧЕНКО, *Українська гімназія в Чехословаччині*, in: Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах, Мюнхен 1975, s. 8. Cf. Jiří HLOCH – Milada HLOCHOVÁ, *Ukrajinské reálné gymnázium v Modřanech a jiné ukrajinské emigrantské aktivity*, in: Kateřina Jiřová (ed.), *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, Praha 2007, s. 141–148.

3 Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі ЦДАЗУ), ф. 12, оп.1, спр. 62, арк. 3.

4 Олена ГУМЕНЮК, *Українська середня освіта за кордоном: школа в таборі інтернованих*, in: Człowiek, etnos, naród w historii świata, Warszawa – Paryż 2020, s. 19.

забезпечив опалення, інвентар і опікувався санітарно-медичною справою інтернату. Тут діти й продовжили навчання⁵.

Ось як згадує про переїзд до Чехословаччини один із очевидців — Гриць Хоменко: “Після свят розпочалась в бараці наука. Згодом отримано дозвіл на організацію Української Реальної Реформованої Гімназії, в якій почалась наука на Кармелітській вулиці, недалеко Тиршового дому в народній школі. Старших учнів приділено до двох матуральних груп гімназії, молодшу “шпану” до нормальних клас. В цьому приміщенні відбувалися лекції Українського Педагогічного Інституту та Матуральних курсів при цьому Інституті. Навчання відбувалось завжди від 2-ої по обіді. Кожний четвер навчання відбувалось на Кшеменцовій вулиці в приміщенні чеської гімназії. Ось так Школа Українських Пластунів в таборі перейняла назву Української Реальної Реформованої Гімназії в Празі”⁶.

Саме завдяки сприянню чехословацької влади та активній позиції української громади в ЧСР вдалося організувати переїзд Школи пластунів з Польщі та її реорганізацію в гімназію. Український Громадський Комітет був тією організацією, яка і посприяла утворенню гімназії. Власне, і сам УГК діяв в рамках, так званої, “російської акції допомоги” російським та українським мігрантам, яку надавала чехословацька влада. Чехословацька влада переслідувала доволі прагматичні та далекоглядні цілі, надаючи матеріальну допомогу емігрантам. Зокрема, президент країни — Томаш Гарріг Масарик (головний ініціатор цієї акції) сподівався, що емігранти в майбутньому зможуть потіснити більшовиків в СРСР та прийдуть згодом до влади. Тому варто підтримувати їх та сприяти культурно-освітній діяльності, щоб у майбутньому Чехословаччина отримала вигоду як в політичному, так і в економічному плані від такої співпраці⁷.

Комітет в Чехословаччині, переважно, розподіляв кошти на культурно-освітню роботу емігрантів. Зокрема, за підтримки УГК були засновані мату-

5 *Коротка історія гімназії*, in: Українська гімназія в Чехословаччині, Прага – Ржевниці 1932, с. 6–8; Володимир МАРУНЯК, *У кузні соборницьких характерів*, in: Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевниці-Модржанах, Мюнхен 1975, с. 42–43; О. ГУМЕНЮК, *Українська середня освіта...*, с. 24.

6 Гриць ХОМЕНКО, *Перші кадри*, in: Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевниці-Модржанах, Мюнхен 1975, с. 41.

7 Сергей КОВАЛЕНКО, *Украинский высший педагогический институт имени М. П. Драгоманова в Праге как культурно-образовательный центр украинской диаспоры в ЧСР*, in: *Русская акция помощи в Чехословакии: история, значение, наследие*, Прага 2012, с. 97.

ральні курси (для осіб, які не мали документального підтвердження про закінчену середню освіту) з програмою реальних шкіл для української молоді, що прагнула здобути середню освіту та після їх закінчення отримати диплом, що визнався в країні перебування. Із таким свідоцтвом про середню освіту можна було вступити до чеських чи українських вищих навчальних закладів в ЧСР. Однак матуральні курси підходили тільки найстаршим учням⁸.

Так, у 1923 р. в Празі діяли чотири групи українських матуральних курсів, де навчався 141 учень. І саме в управління цих курсів була передана Школа українських пластунів. Учні цих курсів у 1924 р. і 1925 р. закінчили навчання та склали іспити, відповідно, матуральні курси припинили своє існування⁹.

При курсах у вересні 1924 р. були відкриті два підготовчі класи, до яких вступили і діти-сироти з Щипіорнського табору. Після ліквідації матуральних курсів, з їх підготовчих класів та Школи українських пластунів була сформована гімназія¹⁰. Саме тоді Український високий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова взяв школу під свою опіку¹¹ і перетворив її на Українську Реальну Реформовану Гімназію¹². Це відбулось завдяки сприянню Міністерств Освіти та Закордонних справ ЧСР, які дозволили заснувати українську гімназію за зразком чеських реформованих реальних гімназій¹³.

Першим директором гімназії став професор педагогічної психології Педагогічного Інституту – д-р. Яким Ярема¹⁴. Його призначили на засіданні сенату Педагогічного Інституту 1 травня 1925 р. А ще до офіційного призначення д-р. Яким Ярема займався організаційними справами і налагодженням навчання в гімназії¹⁵. Професор Ярема застав у гімназії 3 рівні курсів: один, що відповідав IV – V класам реальної школи і третій курс – підготовчий до I-го класу гімназії¹⁶.

З початком 1925/26 шкільного року гімназія була повністю сформована. Тоді з комбінованих курсів були утворені дві курсові групи, що відповіда-

8 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, с. 8; Симон НАРІЖНИЙ, *Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*, Прага 1942, с. 181–183.

9 В. МАРУНЯК, *op.cit.*, s. 30.

10 *Ibidem*, s. 30.

11 Слов'янська бібліотека, ф. Т-UGM, спр. 45, арк. 27.

12 Л. ШЛЯХТИЧЕНКО, *op.cit.*, s. 10–11.

13 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, с. 9.

14 Л. ШЛЯХТИЧЕНКО, *op.cit.*, s. 10–11.

15 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці, 1932, с. 10.

16 В. МАРУНЯК, *op.cit.*, s. 43.

ли вищим класам реальної школи, а із учнів молодших з попередньою базовою освітою сформовані III і V класи реформованої реальної гімназії, а також із наймолодших – I-ий клас, сюди вступили діти з підготовчого курсу¹⁷. Протягом першого навчального року гімназія складалась із п'яти класів: I, III, V та VI і VII матуральних груп. У першому класі було 13 учнів, у третьому – 13, у п'ятому – 15, у шостому – 20, у сьомому – 18 учнів; разом – 79¹⁸. За період поки гімназія перебувала під опікою Інституту імені М. Драгоманова в Празі до 1932 р., її випускниками стали 72 учні¹⁹. Кількість учнів гімназії за всі роки її існування коливалась в районі 100 осіб. Було це пов'язано і з обмеженими фінансовими можливостями, а також і здатністю самого навчального закладу вмістити більшу кількість учнів. У таблиці наведено кількісний склад учнів гімназії за 1928–1936 роки²⁰.

Таблиця 1. Кількісний склад учнів Української реальної реформованої гімназії за 1928–1936 рр.

Шкільні роки	Учні (хлопці)	Учениці (дівчата)	Разом	Мешкають в інтернаті
1928/1929	63	39	102	90
1929/1930	62	45	107	76
1930/1931	58	43	101	74
1931/1932	58	41	99	68
1934/1935	58	37	95	73
1935/1936	68	39	107	87

29 травня 1926 р. декретом Міністерства Освіти гімназія була затверджена як приватна Українська Реформована Реальна Гімназія (УРРГ) в Празі в складі I, III і V класів реформованої реальної гімназії і двох тимчасових комбінованих груп вищої реальної школи²¹. Освітній процес набрав обертів.

Навчання проходило в приміщеннях чеських шкіл. Кількість учнів зростала, при чому більшість із них жила в інтернаті. У зв'язку з цим, швидко

17 Ibidem, s. 44.

18 Ibidem, s. 44.

19 Ibidem, s. 30–31.

20 Ibidem, s. 65.

21 Ibidem, s. 44.

постало питання про нове помешкання, більш просторе, яке б відповідало всім санітарно-гігієнічним нормам. Умови проживання в інтернаті на, так званій, “Переходовій Станиці”, якою опікувався УГК, стали дійсно випробуванням для учнів. Але оскільки їх більша частина була вихідцями із Школи українських пластунів з табору в Щипіорно, то особливо ніхто не нарікав. Один із них залишив спогади про перебування в інтернаті в Празі: “Інтернат займав три кімнати: одна для “шпани” (10 ліжок), друга подвійно більша для довгоштаників. Біля кімнати старших була маленька кімнатка професорів Кобизького і Хлюра. Довгий коридор з’єднував обі кімнати з третьою найбільшою, де ночували клієнти “переходової станиці” УГК. Ця кімната була для тих, яких в перших роках “української” Праги не бракувало: студенти, шукачі роботи, нез’ясованого типу люди, що прибували до Праги на стало чи переходно. Від УГК вони за безцінь отримували можливість переночувати, а в ідальні “Українська Хата” та “Малоостранській” площі ковтнути борщику чи чогось ліпшого на зубок”²².

Зрозуміло, що старе помешкання інтернату (Переходова Станиця в районі Погожеlecь, м. Прага) не відповідало вимогам для нормального життя та навчання учнів. Зокрема, інтернат для хлопчиків був затісний та ще й потребував капітального ремонту. Пошуки недорогого приміщення в Празі були безуспішними. І тільки у листопаді 1927 р. вдалось знайти відповідне помешкання в Ржевницях, за 25 кілометрів від Праги²³. Тут було орендовано три будинки під інтернат: один для дівчат, а два для хлопців. Місцева Шкільна Рада та Громадський уряд (влада міста) дозволили для навчання використовувати помешкання ржевницької народної школи²⁴.

Отже, гімназія існувала не просто як заклад освіти, а при ній ще був інтернат для дітей сиріт²⁵, там також могли мешкати і діти, родини яких жили далеко від Праги. В інтернаті дітей забезпечували всім необхідним (одяг, харчування, матеріали для навчання тощо)²⁶. Крім того, серед учнів гімназії були діти батьків, що загинули під час національно-визвольної боротьби 1917 — 1921 рр., або батьків-інвалідів, які не мали матеріальних засобів, щоб утримувати власних дітей, також чималу частину серед учнів становили діти політич-

22 Ibidem, s. 50.

23 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, s. 10.

24 Ibidem, s. 10.

25 Слов’янська бібліотека, ф. Т-UGM, спр. 45, арк. 26.

26 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, s. 15; В. МАРУНЯК, *op. cit.*, s. 30–31.

них емігрантів. Більшість із згаданих категорій учнів не мали достатнього матеріального забезпечення і тому частково або повністю гімназія та громадські і урядові організації взяли на себе піклування за такими дітьми²⁷.

Ще однією категорією учнів – були вихідці із західноукраїнських земель, найперше – Закарпаття і Пряшівщини, а в подальшому – особливо в першій половині 1930-х років – Галичини, Волині і Буковини²⁸. Через політику держав-сусідів у цьому регіоні можливості отримати україномовну середню освіту було дуже важко. Переважна більшість українських дітей цього регіону була позбавлена можливості навчатись рідною мовою²⁹. Тому УРРГ стала, по суті, “рятівною” інституцією для таких учнів у міжвоєнний період. Разом з дітьми політичних емігрантів в 1930-х роках лави учнів гімназії поповнювали і вихідці із вказаних західноукраїнських земель. Цікавою особливістю стало те, що починаючи із 1930-х років кількість учнів із змішаних україночеських та україно-словацьких родин зрівнялася із учнями українських політичних емігрантів та вихідцями із західноукраїнських регіонів. У наведеній нижче таблиці показано територіальне походження учнів УРРГ³⁰.

Таблиця 2. Територіальне походження учнів Української реальної реформованої гімназії за 1928–1935 рр.

	1928/1929	1931/1932	1934/1935
Центральні землі	35	23	12
Західні землі (Волинь, Галичина, Буковина)	51	41	9
Закарпаття	2	2	10
Інші землі (Бесарабія, Кавказ, Росія)	3	–	–
Чехословаччина	3	24	61
Інші країни	6	9	4
Разом	100	99	96

27 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, с. 15.

28 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 62, арк. 3.

29 В. МАРУНЯК, *op. cit.*, с. 44–45.

30 *Ibidem*, с. 66.

Часто діти із змішаних родин погано володіли українською мовою, але уже після року навчання в гімназії не тільки вільно говорили українською, але й активно долучалися до національного культурного життя³¹. Загалом, для таких учнів наявність інтернату була життєвою необхідністю.

Власне, найбільша частина коштів виділялась на утримання інтернату гімназії. Сам інтернат складався із трьох приміщень (в період перебування гімназії в Ржевницях): два для хлопців, кухня та дві їдальні, у третьому мешкали дівчата. За учнями слідкували вихователі чоловіки та жінки. До їх обов'язків входив нагляд за дотриманням порядку, підготовкою учнів до занять та організація позашкільного життя³².

Освітній процес провадився відповідно до програм чеських закладів, але з українським наповненням. Так, Педагогічна рада гімназії взяла за основу програму чеських реформованих реальних гімназій. Таким чином, її випускники отримали право вступу до всіх вищих навчальних закладів не тільки ЧСР, але і за кордоном. У свою чергу, до гімназії приймалися діти віком 10–14 років, з попередньою чотирикласовою підготовкою загальної школи. На початок 1930-х років гімназія складалась із шести класів³³. А на 1933 р. структура УРРГ становила уже 8 класів³⁴. Умови прийому до 1-го класу станом на 1933 р. були наступні:

“а) приймаються після іспиту, діти (хлопці і дівчата), яким у 1933 р. виповнилося 10 років;

б) дитина мусить мати попередню освіту, що відповідає 4-м класам народної школи;

в) діти мусять, по можливості, вміти читати і писати по-українськи”³⁵.

Одна із учениць гімназії, Наталія Наріжна – донька Симона Наріжно-го, засновника і директора Музею визвольної боротьби в Празі, ось як згадувала про своє перше знайомство із гімназією: “Мені було одинадцять років, коли я вперше зустрілася із цією небувалою і для мене дуже дивною школою. У понеділок 3-го вересня, перед восьмою годиною вранці, зайшли ми з батьком у приемне подвір'я. Там зустрів нас високий, сивоголовий пан. Він взяв мене за руку і спитав, як я називаюсь. “Наталка Наріжна,” відповіла я, задираючи голову майже аж на виворіт, щоб подивитися високому панові в обличчя.

31 Ibidem, s. 65–67.

32 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, s. 19.

33 Ibidem, s. 14–15.

34 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 62, арк. 24.

35 Ibidem.

“А дробі знаєш?” “Знаю,” кажу, а сама думаю: “Що за дивна людина! Такий старий, а ще не знає дробів!” Сивоголовий пан, що не знав дробів, був професор доктор Іван Шлендик, колишній лектор на математичному відділі Українського високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова в Празі, найвищий ростом і найбільше мною люблений член гімназійного штату³⁶ ... Ученицею Української Реальної Гімназії я стала у 1933-му році. Я не ходила до першої кляси, а відразу після спеціального іспиту з усіх предметів, пройдених в першій клясі, опинилася на другому році³⁷.

Педагогічний персонал гімназії та інтернату складався переважно з випускників Українського високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова. Заробітна плата вчителів коливалась в межах 1200–1000 чеських корон в місяць та часто залежала від навантаження³⁸.

Фінансувало гімназію та інтернат Міністерство закордонних справ ЧСР, а педагогічний нагляд і контроль залишались за Міністерством освіти³⁹. Саме від МЗС Чехословаччини гімназія уже в 1926–1927 рр. одержала 150 тис. корон. А у 1928/1929 шкільному році дотація від МЗС Чехословаччини становила 490 тис. корон, у 1929/1930 шкільному році сума зросла до 524 тис. корон⁴⁰. Загалом, в установчих документах було вказано щомісячну суму, яку виділяє Міністерство закордонних справ на утримання гімназії – 15 тис. корон⁴¹.

В інспекційному відношенні гімназія підлягала Міністерству освіти, що здійснювало нагляд за допомогою спеціально призначеного інспектора, яким спочатку був проф. Ф. Лакомий, а потім – проф. Й. Урбан⁴². Крім того, контроль над нею проводили й інші міністерські чиновники. Але в педагогічно-господарському плані вона від самого початку підпорядковувалась Українському високому педагогічному інституту імені Михайла Драгоманова, як структурний підрозділ. Сенат Інституту призначав директора, обраного з професорів Інституту; виключно за посередництва Інституту відбувалась співпраця гімназії та Міністерства освіти; Інститут мав спеціального референта для справ гімназії. Такий стан справ проіснував до 1932 р., коли з ініці-

36 Наталя НАРІЖНА, *Дитячими очима (Спомин)*, Прага 2010, s. 32.

37 Ibidem, s. 33–34.

38 Слов'янська бібліотека в Празі, ф. Т-UGM, спр. 1, арк. 2.

39 Л. ШЛЯХТИЧЕНКО, op. cit., s. 14.

40 В. МАРУНЯК, op. cit., s. 96.

41 Слов'янська бібліотека в Празі, ф. Т-UGM, спр. 1, арк. 1.

42 Ibidem, арк. 2.

ативи Міністерства освіти було засноване Товариство допомоги українським школам в Чехії⁴³, що складалось з українців та чехів. Під опіку цього Товариства й перейшла гімназія навесні 1932 р.⁴⁴ Попередньо, навіть, піднімалось питання про ліквідацію гімназії через матеріальні труднощі.

Власне, початок 1930-х років став часом випробувань не тільки для емігрантів, але і для громадян Чехословаччини. Причиною всьому стала світова економічна криза. Торкнулась вона і української гімназії. Саме через скорочення державного бюджету ЧСР, викликаного економічною кризою, Міністерство освіти видало 25 серпня 1931 р. розпорядження про ліквідацію гімназії з 1-го вересня поточного року.

Ця новина сколихнула українську громадськість, яка доклала чимало зусиль на підтримку гімназії. Так, представники наступних організацій: Батьківського комітету, Допомогового комітету та товариства “Українська Рідна школа в ЧСР” всіма силами намагались врятувати цей єдиний закордонний осередок української середньої освіти. До порятунку гімназії долучились й інші українські емігранти та цілі організації, але також і чеська громадськість. Таким чином, спільними зусиллями вдалося врятувати гімназію. І з березня 1932 р. вона перейшла у підпорядкування Чесько-українського товариства прихильників українських шкіл у ЧСР⁴⁵ (Товариства допомоги українським школам у ЧСР). Протягом 1932-1936 рр. головою цього Товариства був д-р Густав Вінклер, а від 1936 р. - голова чехословацького Сенату д-р Франтішек Совкуп⁴⁶.

У свою чергу, Допомоговий комітет при гімназії був заснований у 1930 р. Причиною до його появи стало розпорядження Міністерства освіти ЧСР від грудня 1929 р., в якому зазначалось, що відтепер на урядову допомогу можуть розраховувати лише діти політичних емігрантів. Відповідно, частина учнів опинилась у дуже скрутному становищі, оскільки їх батьки не належали до категорії політичних емігрантів, але разом з тим і платити за навчання теж не мали можливості. Це і призвело до заснування з ініціативи педагогічного складу гімназії Допомогового комітету⁴⁷. За документами станом на вересень

43 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, s. 13.

44 В. МАРУНЯК, *op. cit.*, s. 31–32.

45 *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, s. 12–13.

46 В. МАРУНЯК, *op. cit.*, s. 95.

47 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 62, арк. 4; *Українська гімназія в Чехословаччині*, Прага – Ржевниці 1932, s. 28.

1931 року очолював Допомоговий комітет – Марк Хлюр⁴⁸. Він повністю або частково покривав витрати на утримання учнів в інтернаті. Так, у звіті Комітету за перший рік роботи йшла мова про основні статі витрат на одну особу за місяць, яке становило 310 корон: їжа – 200 корон; проживання в інтернаті – 40 корон; прання білизни – 20 корон; шкільне приладдя – 5 корон; видатки на гігієнічні потреби – 5 корон; одяг та взуття – 30 корон; інші видатки – 10 корон⁴⁹. Фінансовим підґрунтям Комітету було оподаткування педагогічного персоналу гімназії у розмірі 3 % від зарплати та добровільні пожертви громадянства. Так, в 1930 р. під опікою Комітету перебувало 18 учнів. За його сприяння засновано також приватні гімназійні стипендії (в 1937 р. їх було 8). Фонд Комітету становив: у 1929/1930 академічному році – 17 тис. корон; 1930/1931 – 26 тис. корон; 1931/1932 – 49 тис. корон; 1934/1935 – 36 тис. корон; 1935/1936 – 25 тис. корон⁵⁰. А інформацію про видатки на допомогу дітей отримуємо зі звіту Комітету за 1930/1931 рік: в 1929/1930 академічному році – трохи більше 16 тис. корон; 1930/1931 – майже 27 тис. корон⁵¹.

Крім того, Допомоговий комітет, опікуючись сиротами, що жили в інтернаті та навчалися в УРРГ, не тільки займався їх забезпеченням під час навчання, але і піклувався про них на канікулах. Так, Управа Комітету зверталась до українського громадянства задалегідь (звернення від 1-го квітня 1932 р.), щоб організувати літні канікули для 30-ти учнів-сиріт гімназії на липень-серпень в українських, чеських чи словацьких родинах. Приклад попереднього 1931-го року показав, що ця справа мала успіх. Тому Комітет сподівався на позитивне вирішення цієї справи і 1932-го року⁵². Саме завдяки діяльності Допомогового комітету українські діти сироти і напівсироти отримали середню освіту в міжвоєнній Чехословаччині. Комітет щороку організовував акції по зборі коштів та надавав іншу допомогу для таких дітей, залучаючи українську громадськість не тільки в ЧСР, а й з інших країн. Власне до категорії сиріт та напівсиріт відносились діти, батьки яких жили поза межами Чехословаччини та і з огляду на матеріальне становище батьків, Комітетом призначалась щомісячна стипендія, що повністю (300 чеських корон) або частково (від 50 корон) покривала витрати на навчання та проживання в інтернаті⁵³.

48 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 63, арк. 1.

49 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 62, арк. 4.

50 В. МАРУНЯК, *op.cit.*, s. 96.

51 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 62, арк. 5.

52 *Ibidem*, арк. 13.

53 *Ibidem*, арк. 24.

Показовим щодо діяльності Допомогового комітету є заклик-звернення його Управи до українського громадянства від 1932-го року: “Святим обовязком нашим перед УКРАЇНОЮ є виховати з наших дітей вірних синів дорогої поневоленої нашої Батьківщини, синів, що колись із більшим успіхом, умінням та щастям, ніж ми з Вами, будуть боротись за визволення Рідного Краю. Отже, Гімназія в Ржевницях є єдиною інституцією, що піклується цією справою. Зараз в Гімназії живе і учиться понад 100 душ дітей – хлопців і дівчат. Запитаєте: а хто ж саме платить за науку та утримання тих дітей, на чії кошти існує Гімназія. Відповідаємо: більшу частину грошей дає Міністерство Освіти Чехословацької Республіки, решту (до сього часу коло 26.000 кч.) доплачує Допомоговий Комітет, а також батьки учнів. З початком 1932 року поміч Гімназії від Мініст. Освіти має бути зменшена у звязку із загальною крізою й тоді Комітетові прийдеться доплачувати біля 100.000 кч. а то, може, й більше.

Де Комітет бере гроші. Управа Комітету розсилає заклики до українських громадян по цілому світу з проханням про пожертви на Гімназію та на утримання дітей бідних батьків. Жертвене українське громадянство, оцінюючи належно велику та важливу національну працю Гімназії, охоче йде нам на зустріч, і Комітет на протязі трьох років свого існування *ні одного року не мав дефіциту*, тобто залеглостей боргових. Дозволяємо собі сподіватись, що так буде й на далі”⁵⁴.

Представники Батьківського комітету, заснованого у 1930 р., входили до Кураторії гімназії, тобто іншими словами – до наглядової ради закладу. Головне завдання Комітету полягало в організації екскурсій учнів, щорічних “ялинок”, інших виховних і розважальних заходів, а також допомога сиротам та бідним учням на час літніх канікул⁵⁵. Крім того, Батьківська Рада УРРГ піклувалась і про матеріальну допомогу учням гімназії, особливо тим, хто фактично не мав жодних засобів до існування. Так, зокрема, у листі від 22 березня 1926 р. Батьківська Рада УРРГ звертається до Українського Комітету в ЧСР щодо виділення матеріальної допомоги чотирьом учням гімназії, що перебувають “в крайній нужді”⁵⁶. До літа 1925 р. згадані у листі учні отримували допомогу від Українського Громадського Комітету, а на даний момент позбавле-

54 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 63, арк. 2.

55 В. МАРУНЬЯК, *op. cit.*, s. 96.

56 Слов'янська бібліотека в Празі, ф. Т-УК, 6–15.

ні будь-якої допомоги. Дирекція гімназії та Батьківський Комітет теж надавали підтримку цим учням, але і їх засоби на даний момент вичерпались⁵⁷.

Ще одна організація, що опікувалася учнями гімназії - «Українська Рідна школа в ЧСР», дбала головним чином про бібліотеку, підручники та допоміжну літературу для учнів. Так, учнівська бібліотека в 1937/1938 роках зростає до понад 6 тис книжок, а професорська – до 10 тис. примірників⁵⁸.

Однак як видно із річного звіту товариства “Рідна школа” за 1930-ий рік, організація бібліотеки та забезпечення учнів підручниками хоч і були важливими видами діяльності, та цим не обмежувались. Так, у звіті читаємо про справи за 1930-ий рік: “1) справа привернення нормальної чинности Ржевницької гімназії через відновлення прийому до 1-ої класи, 2) справа матеріального забезпечення немаєтних учнів Ржевницької гімназії, що користали з опіки “Рідної Школи”, 3) зясування кадрів дітей дошкільного віку та турбування їхньої підготовкою для вступу до української гімназії, 4) допомога учням Ржевницької гімназії середнєшкільними підручниками та допоміжною літературою, а також і літературою загального змісту, 5) справа усунення з реєстру дисциплін, що викладаються у Ржевницькій гімназії російської мови та заміна її мовою англійською, 6) організація допомоги молоді, що готується до матуральних та вступних до різних клас іспитів⁵⁹”. Головою товариства “Українська Рідна школа в ЧСР” на початку 1930-х років був Борис Лисянський⁶⁰.

Отже, на прикладі Української Реальної Реформованої гімназії в ЧСР ми бачимо, що українська (не просто україномовна, а саме – українська) освіта, заснована на національній традиції, існувала за кордоном у міжвоєнний період. Історія гімназії бере свій початок із Школи українських пластуни в таборі в Щипіорно, де були розміщені інтерновані військові Армії УНР. Для дітей, які з різних причин теж опинились в Польщі, була створена школа за підтримки міжнародних благодійних організацій. Однак, у зв'язку із ліквідацією таборів польською владою у 1923 році, закрилась і Школа. Постало питання про подальше навчання її учнів. І тут на допомогу прийшла чехословацька влада та українські громадські організації, що діяли в ЧСР.

57 Ibidem.

58 В. МАРУНЯК, *op. cit.*, s. 96.

59 Річний звіт Головної Управи товариства “Українська Рідна Школа в ЧСР” за рік 1930-й, с. 3; <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/richnyj-zvit-golovnoyi-upravy-tovarystva-ukrayinska-ridna-shkola-v-chsr-za-rik-1930-j/>

60 ЦДАЗУ, ф. 12, оп. 1, спр. 63, арк. 1.

Частина учнів та двоє вчителів приїхали до Праги наприкінці 1923-го року. Більше року вони перебували у приміщенні Переходової Станції Українського Громадського Комітету, а долучитися до освітнього процесу змогли далеко не всі – головним чином старші учні відвідували матуральні курси.

Таким чином, за активної підтримки української громадськості, в основному — Українського Громадського Комітету та Українського високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова, а також сприяння чехословацької влади у 1925 р. було офіційно відкрито Українську Реальну Реформовану Гімназію. В основу її діяльності було покладено програму чеських реальних реформованих гімназій, але із українською специфікою, або іншим словом — наповненням. Тобто, структура навчального закладу становила 8 класів, чеською мовою викладалась, відповідно, сама чеська, та кілька дисциплін пов'язаних з історією та географією Чехословаччини. Всі інші предмети – українською мовою. Діти політичних емігрантів, вихідці із західноукраїнських земель, та особливо у другій половині 1930-х років – діти із змішаних україно-чеських та україно-словацьких родин стали основною категорією учнів УРРГ. Випускники гімназії в подальшому отримували змогу вступити до вищих навчальних закладів як ЧСР, так і за кордоном. Це свідчило про високу якість освіти, що надавалась в гімназії. А сама УРРГ стала унікальним в міжвоєнній Європі закладом української середньої освіти.

Гімназія перебувала під наглядом та опікою Міністерств Освіти та Закордонних справ ЧСР, а також Українського високого педагогічного інституту імені Михайла Драгоманова. Це давало можливість налагодити фінансування гімназії та надати всебічну підтримку чехословацької влади, особливо у 1920-х роках. З іншого боку, Український високий педагогічний інститут імені Михайла Драгоманова забезпечував педагогічними кадрами гімназію та контролював якість українського освітнього процесу. Коли ж фінансова підтримка УРРГ від чехословацького уряду та міжнародних організацій фактично припиняється на початку 1930-х років, то саме українська громадськість не допустила закриття гімназії. Так, Товариство допомоги українським школам у ЧСР, Батьківський комітет, Допомоговий комітет та товариство “Українська Рідна школа в ЧСР” врятували освітній заклад у найважчі часи та звернули увагу громадськості на потреби гімназії.

Ukrajinské gymnázium v Československu: Organizační struktura a vzdělávací proces

OLENA HUMENIUK – OKSANA SALATA – VITALII TELVAK

Studie z pera trojice ukrajinských badatelů, kteří před 24. únorem 2022 působili na Univerzitě Boryse Hrinčenko v Kyjevě a na Drohobyčské státní pedagogické univerzitě Ivana Franka v Drohobyči, je zde zveřejněna v ukrajinském jazyce jako symbolický protest vydavatelů Českého časopisu historického proti absurdním snahám ruského prezidenta Vladimira Putina popřít svébytnost historie, kultury a dokonce i jazyka ukrajinského národa. Zvláštní symbolika zvoleného tématu spočívá ve skutečnosti, že jde o emigraci ukrajinských dětí, učitelů a jejich rodin, kteří po první světové válce a po potlačení ukrajinských snah o získání samostatnosti přechali z bolševického Sovětského svazu do střední a západní Evropy a hledali tam možnost svobodného vzdělávání v rodném jazyce. Studie se zaměřuje na jeden z nejdůležitějších vzdělávacích ústavů – Ukrajinské gymnázium, které za první Československé republiky působilo v Praze a ve středních Čechách.

Výzkum speciálního tématu jedné zahraniční střední školy je součástí aktuálního bádání o komplexní problematice dějin ukrajinské kultury a vzdělávání. Zaměřuje se na organizační strukturu a specifické rysy působení ukrajinského stredoškolského vzdělávání v Československu ve 20. a 30. letech 20. století. Výzkum je metodologicky založen na historické komparaci, historické typologizaci a systémové analýze. Poprvé je analyzována organizace a metodické základy působení gymnázia jakožto součást všeobecné kulturní a vzdělávací činnosti meziválečné ukrajinské emigrace. Zvláštní pozornost je věnována příčinám zřízení gymnázia v Praze a podpoře, kterou věnovaly československé vládní orgány ukrajinské střední škole.

Lze prokázat návaznost mezi školou pro děti ukrajinských emigrantů, která byla založena v roce 1921 v polském Szczybiornu u Kalisze, a Ukrajinským gymnáziem v meziválečném Československu. Děti žijící přechodně v ukrajinském vojenském táboře v Polsku se staly základní složkou žactva gymnázia založeného v Československu. Později poměr mezi dětmi ukrajinských emigrantů a žáky pocházejícími ze západoukrajinských regionů (Zakarpatská Ukrajina, respektive tehdejší země Podkarpatská Rus) klesal a v první polovině 30. let vzrostl ve prospěch druhé skupiny. Gymnázium působilo v rámci českého vzdělávacího systému, avšak při zachování ukrajinské kulturní a vzdělávací tradice. Jeho činnost byla založena na pro-

gramu českých reformovaných reálných gymnázií, se zřetelem k ukrajinským zvláštěm. Struktura školy byla osmitřídní, byl zde vyučován český jazyk, a to v češtině, podobně jako předměty týkající se československých dějin a geografie. Všechny ostatní předměty byly vyučovány v ukrajinštině. Maturanti vycházející z tohoto gymnázia měli možnost pokračovat ve studiu na vysokých školách, ať již v Československu, či v zahraničí. Tato skutečnost svědčí o solidní kvalitě vzdělání, jež jim Ukrajinské gymnázium poskytovalo.

Gymnázium podléhalo dohledu a mělo podporu ministerstva školství a ministerstva zahraničních věcí Československé republiky, a zároveň Ukrajinského vysokého pedagogického institutu pro vzdělávání, nazvaného podle Mychaila Drachomanova. Tento institut zejména ve 20. letech pečoval o financování gymnázia a o podporu ze strany československých úřadů. Zajišťoval rovněž pedagogický personál a kontroloval úroveň ukrajinského vzdělávacího procesu. Když na počátku 30. let v důsledku hospodářské krize poklesla podpora gymnázia ze strany československé vlády a mezinárodních organizací, aktivní podíl ukrajinské veřejnosti zabránil uzavření gymnázia. V článku jsou podrobněji sledovány postupy, které zachránily gymnázium ve 30. letech 20. století.